

Vyriškumo modelių konkurencija ir pokyčiai Rytų–Vakarų integracijos procese: atvejo studija remiantis Rytų ir Vakarų Vokietijos pavyzdžiu

Holger Brandes

(Drezdeno aukštoji socialinio darbo mokykla)

Europos Sąjungos plėtra ir lyčių modelių pokytis

Šiandien tarp lyčių tyrinėtojų vyrauja bendras susitarimas, jog vyriškumas ir moteriškumas nei biologiškai nulemti, nei laike bei erdvėje nekintantys individų požymiai. Tai greičiau socialinės praktikos išraiška ir padariniai, kur tarpusavyje susipina objektyvios struktūros (pasidalinimas darbinėmis sritimis; galios struktūros) bei subjektyvios dispozicijos (elgesio, mąstymo ar jausminiai) modeliai (Brandes, 2002).

Sunku kalbėti apie universalų „vyriškumą“ ar „moteriškumą“, kad ir kaip jie būtų apibrėžiami. Daug prasmingiau yra kalbėti apie daugybę vyriškumo ir moteriškumo sampratos modelių, kurie ne tik egzistuoja vienas šalia kito, tačiau ir tarpusavyje konkuruoja (Bourdieu, 2001, Connell 2002).

Remiantis tokiu supratimu kyla svarbus klausimas: ar visuomenių pokyčiai ir valstybių suartėjimo procesas veikia ir kaip veikia ne tik konkrečias žmogaus gyvenimo sąlygas, bet ilgainiui ir vyriškumo bei moteriškumo sampratą.

Kitaip tariant, kokie vyriškumo ir moteriškumo sampratos modeliai egzistavo ir tebeegzistuoja buvusiose Varšuvos pakto valstybėse ir kuo jie skiriasi nuo modelių, dominuojančių Vakarų Europos šalyse, ypač atsižvelgiant į tai, jog ES plėtra bei pagreitintas Rytų ir Vakarų valstybių suartėjimo procesas išprovokuoja esminius pasikeitimus.

Šiame straipsnyje bandoma atsakyti į išsikeltus klausimus iš dviejų požiūrio taškų.

Visų pirma čia apsiribojama tik *vyriškumo* sampratos pokyčio aspektu, kuris, beje, iki šiol buvo mažai aptariamas tiek socialinių mokslų, tiek ir lyčių tyrinėtojų. Dėmesys vyriškumui kyla iš mano tyrinėjimų srities. Tuo jokių būdu nesiekiu paneigti minties, jog tarpvalstybiniai transformacijos procesai daugeliu atvejų, matyt, daug stipriau atsiliepia moterims nei vyrams.

Antra, ši analizė apsiriboja konkrečiu pavyzdžiu – Rytų (buvusi VDR) ir Vakarų (VFR) Vokietija. Tai dvi teritorijos, kurių viena priklausė Varšuvos sutarties šalims, o kita – senajai ES. Šiandien šių skirtingų dalių integracijos procesas iš esmės jau pasibaigęs ir jos abi sudaro vieną valstybę.

Reikia pripažinti, jog Rytų ir Vakarų Vokietijų integracija yra išskirtinis ir unikalus pavyzdys Rytų–Vakarų suartėjimo procese, nes čia galiojo tam tikros specifinės sąlygos. Todėl būtų neteisinga, jei Vokietijos patirtis būtų primetama visoms šiuo metu naujai į ES įstojuoms Rytų bloko šalims. Prie Vokietijai būdingų specifinių sąlygų galima priskirti bendrą kalbą bei bendras kultūrinės ir istorinės šaknis. Tačiau kita vertus, 45 metus tai buvo dvi skirtingos valstybės, atskirtos geležine siena, kurioms įtaką darė labai skirtingos ekonominės, politinės ir kultūrinės sistemos: iš vienos pusės – Ekonominės savitarpio pagalbos ir Varšuvos pakto sistemos, o iš kitos pusės – ES bei NATO.

Istorinių įvykių dėka susiduriame su išskirtiniu fenomenu: dvi beveik penkiasdešimt metų viena nuo kitos griežtai atskirtos valstybės su viena kita prieštaringomis ne tik politinėmis sistemomis, bet ir ekonomine bei kultūrine orientacija, nuo 1989 metų per labai trumpą laikotarpį buvo sulipdytos į vieną bendrą darinį. Rytinėje Vokietijos dalyje stipriai pakito beveik visos iki tol galiojusios visuomeninio gyvenimo koordinatės ir orientacijos. Būtų sunku tikėtis, jog tai neturėjo poveikio ir lyčių santykiui bei vyriškumo ir moteriškumo sampratai.

Vokietijos pavyzdys gali pasitarnauti atskleidžiant tam tikrus artimiausios ateities Europos integracijos aspektus ir perspektyvas, nes abiejų vokiečių valstybių dirbtinis ir pagreitintas integracijos

procesas vyko ties senąją Rytus nuo Vakarų skyrusia siena. Tad pasitelkę Vokietijos pavyzdį turime galimybę lyg kokiame mėgintuvėlyje studijuoti socialinės struktūros pokyčių ir vyriškumo suvokimo sąryšius.

„Hegemoninio vyriškumo“ koncepcija

Vyriškumo modelių pokyčių ir dominuojančių santykių tarp jų analizei gali pasitarnauti Roberto Connello (1995, 1998, 1999, 2000) įvesta kategorija, atskirianti hegemoninį vyriškumą nuo prispaustųjų, arba marginalizuoto, vyriškumo.

Tokiu būdu praplečiama tradicinė „lyties“ samprata, kadangi šiuo atveju turimas galvoje ne tik vyrų ir moterų santykis visuomenėje kaip struktūravimas lytiškumo prasme, tačiau šalia to atsiranda galios bei dominavimo santykiai tarp skirtingų socialinių vyrų (arba moterų) grupių.

Be to, minėta koncepcija atveria galimybę kategorizuoti ir analizuoti vyriškumą kaip kolektyvinį elgesio, mąstymo ar jausminį modelį, tad nebelieka poreikio individui ar jų grupės schematizuoti socialinių-psichologinių tipologijų arba charakterių prasme. Hegemoninio vyriškumo koncepcija daro prielaidą, jog egzistuoja *kultūriškai dominuojantis vyriškumo interpretacijos modelis*. Toks modelis jokiu būdu nėra asmeniškai reprezentuojamas visų tam tikros kultūrinės aplinkos vyrų, ir net ne daugumos vyrų. Tačiau tai reiškia, jog toks modelis sukuria *visiems* vyrams tam tikrus neišvengiamus reikalavimus, nes jis beveik sutampa su visuomeninėmis galios ir pavaldumo struktūromis bei įvairių kultūrinių transformacijų pagalba pats lemia tokias vyriškumo formas, kurios nutolsta nuo vyraujančio modelio arba jam priešinasi. Tam tikra prasme tai, ką Connellas aprašo kaip „hegemoninio vyriškumo modelį“, sutampa su tuo, kas anksčiau vaidmenų teorijos koncepcijoje buvo vadinama „vyrų vaidmeniu“. Connello koncepcijos privalumas yra tas, jog jis neginčijamai teigia, esą neegzistuoja tam tikras uždaras vaidmenų modelis, tačiau egzistuoja įvairūs modeliai, kurie yra tarpusavyje susiję ir net vieni su kitais konkuruoja (Connell, 2000, 30).

Remiantis tarptautinėmis vyriškumo studijomis ir ypač paties Connello publikacijomis, galima daryti išvadą, jog skirtingus kultūros ir nacionalinės tradicijos turi skirtingus hegemoninio vyriškumo modelius, kurie vis labiau išryškėja globaliai vykstančios konkurencijos ir silpnėsiųjų išstūmimo kovoje (Connell, 1998). Todėl būtų prasminga tiek Europos Sąjungos plėtrą į Rytus, tiek ir vokiečių pastarųjų metų integracijos procesą matyti globalizacijos tendencijų kontekste.

Toliau, pasiremdamas Vokietijos atveju, norėčiau iškelti tokį klausimą: ar galima rasti aiškius įrodymus to, kad buvusioje VDR ir buvusioje VFR egzistavo skirtingi *hegemoninio vyriškumo modeliai*, kurie siejosi su ten vyravusiomis valstybės valdymo formomis?

Atsakymo ieškosiu analizuodamas, kokių ir kiek randama šiandien (t. y. praėjus 10 metų po Vokietijos susijungimo) vyriškumo modelių, kuriuos pateikia patys vyrai. Mane labiausiai domina *Rytų Vokietijos* vyrų refleksijos modeliai bei mąstymo kategorijos, nes iš esmės tik jie buvo palicisti visuomenės transformacijos bei esminio gyvenimo sąlygų ir vertybinės orientacijos pokyčio. Jie ir palyginti mažas skaičius Vakarų Vokietijos vyrų, kurie po susijungimo apsigyveno rytinėje Vokietijos dalyje, turi tą unikalią susijungimo asimetrijos bei įvairių nacionalinių tradicijų sankirtos patirtį.

Šiuo tikslu 1997 ir 1998 metais Drezdene ir jo apylinkėse mes atlikome teminį kokybinį tyrimą su 25 ir 35 metų amžiaus vyrais. Tyrimo metu buvo pagrindinis klausimas, kaip šie vyrai *reflektuoja* pasikeitimų procesą ir skirtumus tarp Rytų ir Vakarų Vokietijos vyrų. Apklausiami buvo tokie vyrai, kurie gimė ir užaugo buvusioje VDR, tačiau dar yra pakankamai jauni, kad galėtų keisti savo vyriškąjį identitetą.¹

Toks kokybinio tyrimo būdas negali pagrįsti reprezentatyvių apibendrinimų, tačiau leidžia pažvelgti į vyrų savivokos koncepcijas ir gali paskatinti naujai struktūruoti tolesnes teorines diskusijas.

„Anais laikais tikriausiai niekam nebūtų kilusi mintis užduoti tokį klausimą...“

Rytų Vokietijos vyrų pasisakymai

Nepretenduodamas į sisteminių duomenų įvertinimą, vis dėlto noriu pasitelkti keletą vyrų pasisakymų kaip pradinę poziciją mano tolesniems pamąstymams apie skirtingus hegemoninio vyriškumo modelius Rytų ir Vakarų Vokietijoje.

R., 33 metų amžiaus vyras, vedęs ir turintis du vaikus statybininkas, atsako į klausimą apie sąvoką „vyriškumas“:

„Ką aš galiu pasakyti... Mhh, na aš nežinau... Šito klausimo aš sau dar niekad neuždaviau. Ir apskritai, tokiu klausimu sau gi niekas nekelia. Aš tikrai dar apie tai negalvoju.“ Po trumpos pauzės: „Bet tu gal gali mano žmonos paklausti, ką ji galvoja apie vyriškumą. Čia turbūt sąvoka iš kokio moterų žurnalo. Jos ten apskritai apie vyrus, o apie savus tai ypač, ir jų vyriškumą daugiau galvoja nei patys vyrai. Čia turbūt labiau moterų problema nei mano...“

M., 26 metų, mokėsi miškininko profesijos, po susijungimo persikvalifikavo į socialinę profesiją. Jis iš karto turi paruoštą atsakymą: „*Na – raumeningas, na... seksualus... siekia karjeros, atraktyvius ir paslaugus*“. Paklaustas apie rytų vokiečių vyriškumą supranta, jog negali taip lengvai atsakyti, nes jam atrodo, kad tik po susijungimo lyčių santykiai pradėti problemizuoti ir į tai atkreiptas dėmesys:

„Sunku... Siekti karjeros, eeh... VDR laikais tai nebuvo taip paplītę, arba tiesiog galimybės tam buvo ribotos. O vyriškumo idealas paskutiniu metu yra labiau forsuojamas. Na taip, kaip buvo surėdyta VDR visuomenė, tai tarp lyčių buvo lyg ir toks užtušuotas neutralumas. Tai yra kokie nors pasisakymai apie lyčių specifiką ar išorę nebuvo taip sureikšminti.“ Paskui jis pradeda kalbėti apie žiniasklaidą: „...kur vyras ar moteris jaučiasi lyg išprausti ar priversti apie tai kažkaip galvoti. Ir aš manau, kad lyginant su tuo, kas buvo anksčiau, tai dabar paprasčiausiai yra įžūliau“. Paklaustus, ką jis turi galvoje šitai sakydamas, paaiškina: „Labiau priverstas tapatintis su lytimi. Lyg yra spaudimas save identifikuoti, o ne tiesiog paprastai kaip žmogus... kad galbūt... kad asmenys lyg ir nustumti arba priversti tapatintis su kažkokia išore ar su kažkokiais sukurtais stereotipais“.

Vėliau jis kalba apie savo kolektyvinio darbo patirtį miškininkystėje, kur buvo ne tik dirbama kartu, bet tai buvo tarsi „gyvenimo kolektyvas“:

„Buvo kartu daromi dalykai, toli gražu nesusiję su darbu. Lankymasis „knaipe“, kultūriniai dalykai: būtent tokiam grynai vyriškam kolektyve, kaip aš patyriau, buvo labai atvirai, tiesiogiai ir kartais net banaliai kalbama apie visas įmanomas gyvenimo sritis – darbą, šeimą, seksą, moteris. Kartais tai būdavo net kažkaip atgrasu, bet tai vis dėlto buvo labai įdomi ir tokia įvairiapusė patirtis...“

Jis mano, kad Vakarų Vokietijos vyrai, kitaip nei Rytų, yra priklausomi nuo „išorinės įtakos“:

„Skirtumai galbūt tokie, kad vakarietis vyras labiau nei rytietis yra veikiamas išorinės įtakos... Apskritai Vakarų žmogus paprasčiausiai užaugo tokioje visuomenėje, kur jis labai stipriai konfrontavo su žiniasklaida, moterimis, nuostatomis, su atvirumu pasauliui, kelionėmis, su dalykais, kurie ten buvo kasdienybė ir paprastai prieinami, o Rytuose šitie dalykai buvo gana riboti, vyrų formavo daugiausia tėvai, draugai, darbo kolektyvas, vėliau žmona, šeima.“

„Išoriškumo“ aspektas minimas ir kituose interviu: kaip išryškėjęs pokytis po Vokietijos susijungimo ir kaip vakariečiams vyrams būdinga savybė. Pradžioje cituotas R. taip atsako į klausimą apie vyriškumo reikšmę VDR laikais:

„Anais laikais tikriausiai niekam nebūtų kilusi mintis užduoti tokį klausimą. Aš manau, kad vyriškumui buvo priskiriamos tam tikros savybės, bet daugiau pagal moto „būk tikras vyras“. Kai reikėdavo susiimti, kad ką nors pasiektum ar užkariautum... Tai buvo lyg ir kokia nuostata ar teigiama charakterio savybė. Šiandien manau, su tuo siejami visokie išoriškumai. Ne tik, bet iš dalies...“

Vienam iš interviu, akcentuojant karjerą ir išorės įtaką, suskamba aiškūs pavydo tonai. Tačiau, pvz., 36 metų elektros inžinieriaus, kuris po susijungimo tapo jaunimo darbuotoju, interviu išsakomas rūpestis:

„Žmonės daro karjerą bet kokia kaina, iš dalies, pasakyčiau, parduoda save už kainą, kuri iš viso neatitinka tikrosios jų darbo vertės ir... Lyg kokia prievarta būtų veikti, kuo greičiau kažką įgyvendinti, suspėti, kažko siekti, kas galbūt iš viso neegzistuoja, tai dalykai... Aš šiandien matau, kad vyrai kažkokie lyg susikaustę, na, netikri. neautentiški, be vidinės ramybės, bet tokioj situacijoj, na, lyg turėtų bėgti paskui kažką, taip aš pasakyčiau...“

Kitas apklaustasis S., 30 metų, buvęs elektrikas, o dabar vėl studentas, savo atsakymą apie skirtumus susieja su feministinio judėjimo patirtimi, kurios neturėta:

„Aš pastebėjau tai, kad visi feminizmo debatai ar judėjimas, kuris iki 1990 visiškai nepaliko manyje jokio pėdsako... Nes aš su tuo nekonfrontavau. Aš manau, kad žiūrint iš vyriškumo pusės tai skiriasi nuo Vakarų vyro.“

Dar vienas naujas aspektas išryškėja interviu su buvusiu miškininku M. Jis, lygindamas dabartį su VDR laikais, pasako žodį „prasčiokiškas“ (vok. k. *pröllhaft*):

„Nežinočiau, kokius čia skirtumus išvelgti. Hm. Na, gal kad anksčiau labiau prasčiokiška buvo.“

Klausėjas: „Prasčiokiška? Ką tai reiškia?“

„Na kaip, na... emocionalumas... ne tik vyro, bet apskritai visos visuomenės buvo lyg po kilimėliu paslėptas, ten visa ko esmė buvo racionalumas.“

Dar kartą paprašytas paaiškinti, sako: „Prasčiokiška“ man reiškia paprasčiausiai, na, tokį priežastinį mąstymą: jeigu yra taip, tai taip ir yra. Taip aš galvoju.“

Nežiūrint visų sunkumų apibendrinti ir suabstraktinti tokius paskirus pasisakymus, vis dėlto, mano supratimu, išryškėja įvairūs vyriškumo sampratos Rytuose ir Vakaruose skirtumų ir panašumų aspektai.

Pirma, interviu parodo *socialinio sluoksniu panašumą* Rytuose ir Vakaruose: visi mūsų apklaustieji turi darbininko profesiją. Tuo tarpu tie, kurie ir po Vokietijų susijungimo liko darbininkais, į pirmąjį klausimą apie tai, kaip jie supranta vyriškumą, reaguoja sumišę – tarp iritacijos ir bejėgiškumo. Jiems šis klausimas atrodo keistas, jie niekada sau jo nėra uždavę ir net mano, kad toks klausimas greičiau įkūnija problemą, kuri rūpi moterims. Tuo šie apklaustieji reprezentuoja vyriškosios savivokos modelį, kuris paremtas savaime suprantamu įsitikinimu, kad vyriškumas nėra kokia nors problema, apie kurią vyras ar moteris turėtų galvoti. Ši laikysena visiškai atitinka tai, ką Michealis Meuseris (1998) nustatė grupinių diskusijų su to paties amžiaus Vakarų Vokietijos darbininkais metu ir aprašė savo studijoje.

Tiems vyrams, kurie po susijungimo perėjo dirbti į socialinę sritį arba pradėjo studijuoti, atvirksčiai – vyriškumas greičiau vis dėlto yra problema ir jie ją identifikuoja daugiausia neigiamų aspektų požiūriu: vienas interviu dalyvis mano, kad daug vyrų šiandien yra palūžę, kiti akcentuoja seksualumą ir karjerą, taip pat lytims priskiriamus poliarizuotus charakterio bruožus – emocionalumas versus racionalumas. Užsimena apie pavojų užsitraukti „žydro“ etiketę, jei neatitiksi šios vyriškumo klasifikacijos. Netgi kalbama apie skirtingą feminizmo įtaką Rytų ir Vakarų Vokietijų vyrų savivokos modeliams. Šiuo atveju vėlgi matoma labai daug panašumų kuriuos nustatė Meuseris, tyrinėdamas Vakarų Vokietijos vyrus iš studentiškų ir akademinų sluoksnių.

Kalbant apie rytų ir vakarų vyriškumo modelių *skirtumus*, išsiskiria *trys* pagrindiniai aspektai.

Pirma, akcentuojamas iš esmės mažesnis lyčių skirtumo vaidmuo VDR visuomenėje, ką M. įvardija kaip užtušuoatą neutralumą, priešpriešindamas tai tam, kad šiandien tenka labiau susitapatinti su lyčių vaidmenimis, formuojamais žiniasklaidos ir visos vakarietiškos visuomenės. Su tuo sutampa ir R. pastaba, kad VDR laikais niekam nebūtų kilusi mintis užduoti tokį klausimą.

Antrasis, beveik visuose interviu paminėtas aspektas – išoriškumas. Jis minimas kalbant apie skirtumus tarp Rytų ir Vakarų Vokietijos vyrų ir bendrai įvardijant vyriškumo sampratos pokytį. Tikriausiai VDR visuomenėje užaugusiems vyrams atsirado poreikis parodyti kažką išorei, turint galvoje statusą, karjerą ir savęs prezentaciją.

Trečiasis aspektas susijęs su sąvoka „prollhaft“, kuri minima viename interviu. Ir nors apklaustasis pats sunkiai galėjo konkretizuoti ir paaiškinti šios sąvokos turinį, tačiau aišku, jog čia įvardijama proletarinė akcentuacija.

„Darbo didvyris“ ir „darboholikas“: hegemoniniai VDR ir VFR modeliai

Šiame skyriuje norėčiau susieti interviu metu išsakytą subjektyvią skirtumą tarp Rytų ir Vakarų Vokietijos „vyriškumo“ refleksiją su Roberto Connello pateikta *hegemoninio vyriškumo* koncepcija.

Connellas, turėdamas galvoje pažangiąsias industrines nacijas, hegemoninį vyriškumą apibrėžia kaip „transnational business masculinity“ (transnacionalinis verslininkų vyriškumas), reprezentuojamą per verslo ir politikos „global players“. Bendrąja prasme jis taip charakterizuoja šį vyriškumo modelį: „būdingas stiprus egocentrizmas, labai reliatyvizuotas lojalumas (netgi savo firmos atžvilgiu) ir sumažėjęs atsakomybės už kitus jausmas (išskyrus tai, kas susiję su savojo įvaizdžio kūrimu)“ (Connell, 2000, 52).

Ši apibūdinimą galima pritaikyti Vakarų Vokietijos hegemoniniam vyriškumui lygiai kaip ir Vokietijos visuomenei po susijungimo. Šis vyriškumo modelis yra nulemtas modernių viduriniojo ir aukštesniojo sluoksnio gyvenimo sąlygų ir estetinių standartų. Pirmoje vietoje yra ekonominis kapitalas, profesinė sėkmė asmeninės karjeros prasme ir artimas ryšys su visuomenine valdža politikoje, verslo pasaulyje ar kultūroje. Tai apima išvystytą gebėjimą konkuruoti ir dominuoti, statuso simbolių turėjimą, kaip ir sėkmę moterų atžvilgiu. Įsitvirtinimas tam tikroje socialinėje aplinkoje yra antraeilis dalykas, nes reikalingas didelis mobilumas ir atvirumas pokyčiams. Toks pat lūkestis galioja ir gyvenimo partnerėms – kartu dalyvauti pokyčiuose ir nuolatiniame judėjime.

Iliustracijai vienas hegemoninio vyriškumo pavyzdys iš didelių tiražus turinčio Vakarų Vokietijos sekmadieninio laikraščio („Welt am Sonntag“ 2000-3-26 numeris). Visą laikraščio puslapį užimantis straipsnis pateikia vadybininko Friedricho Carlo Wachso portretą. Jo profesinė biografija pažymėta tokių svarbiausių etapų: trisdešimties metų – „Ufa“ filmų bendrovės vyriausiojo vadybininko asistentas; 34 metų – „Bauer“ leidyklos skyriaus, atsakingo už „Online“ veiklą, vadovas; 37 – „Babelsberg“ kino studijos direktorius, o 39 (straipsnio pasirodymo metu) – „bedarbis“. Jis savo noru išėjo iš

direktoriaus pareigų, nes akcininkai nesutikę su jo norais. „Aš ką tik ant vinies pakabinau savo svajonių darbą, – sako idealios karjeros atstovas. Ir toliau: – Neaišku, ką aš veiksiu kitas penkias savaites ar kitus penkis mėnesius. Aš paprasčiausiai dar nežinau.“ Vargu ar straipsnio pagrindinė mintis – rūpestis dėl jo situacijos. Greičiau norėta pateikti jo įsitikinimus kaip tam tikrą pavyzdį. „Welt am Sonntag“ rašo, jog Friedricho Carlo Wachso gyvenimo modeliui būdinga tai, kad profesinė veikla nesiejama su ilgalaikiu prisirišimu ar įsipareigojimu. „Mes esame samdomi kariai“, – taip jis sako apie save ir savo vadybininkų kartą. Tačiau „samdomas karys“ apsiriboja tik profesine šio „parodomojo vadybininko“ veikla. Šiaip jis yra vedęs, turi tris sūnus. Galima numanyti, jog jo karjeros planai lemia šeimos ritmą ir kad jo žmona daugiau ar mažiau, savaime suprantama, seka paskui vyrą iš vienos vietos į kitą, priklausomai nuo jo profesinio aktyvumo.

Šis vyriškumo modelis atitinka tai, ką Connellas apibūdina kaip hegemoninį vyriškumą globalia prasme. Vėliausiai nuo devintojo dešimtmečio šis modelis Vakarų Vokietijos visuomenėje pasireiškia kaip hegemoninis ne tik kitų vyriškumo modelių atžvilgiu (pvz., alternatyvaus „namų vyro“ arba tradicinio proletariško vyro, ar tradicinio miesčioniško vyriškumo atžvilgiu), tačiau taip pat ir feministinio siekio, kad daugiau moterų užimtų vadovaujančias pozicijas, atžvilgiu.

Šis hegemoninis modelis stiprias pozicijas išsikovojo ne tik dėl jam būdingo ekonominio efektyvumo ir asmeninės sėkmės, tačiau ir dėl savo gebėjimo integruoti naujas tendencijas. Pvz., jam būdingas seksualinis liberalumas, šis vyriškumas yra atviras pakitusiam, moteriškų bruožų turinčiam santykiui su kūnu (kuris reikalauja sąmoningos ir rūpestingos higienos ir orientavimosi į vyraujančią madą). Arba tai, kad išimtiniais atvejais toleruojamas homoseksualumas (sakykim, Berlyno ir Hamburgo homoseksualių miesto merų atveju), nors šiaip šiam vyriškumo modeliui yra būdinga tradicinė heteroseksuali orientacija. Pastaroji tendencija neapsieina be nesusipratimų taip pat ir vakarinėse metropolijose: žiniasklaidoje toks vyriškumas vadinamas „metro-vyriškumu“ arba „metro-seksualumu“. Problemizuojama tai, jog nėra aiškiai atsiribojama nuo tradicinio homoseksualaus vyro stereotipo, o greičiau atvirkščiai: madą diktuojantys vyrai vakarinėse metropolijose imponuoja ne tik savo nepriekaištinga orientacija į sėkmę, tačiau ir vos ne moteriška elgsena mados, šukuosėnų ar kvėpalų atžvilgiu (tai ypač glumina vyresnio amžiaus piliečius). Tai galbūt paaiškina, kodėl vyrams skirti madų žurnalai pasiekia vienus didžiausių tiražų.

Bandant kontrasto būdu aprašyti *hegemoninį vyriškumą buvusioje VDR visuomenėje*, pirmiausia vertėtų atkreipti dėmesį į save darbininkų partija vadinusios Vokietijos socialistinės vienybės partijos (vok. k. – *SED*) kultūrinę hegemoniją bei į jos įtaką patekusias visuomenines institucijas. Tikriausiai tai nebūtų vakarietiškos mąstysenos iškreiptas vaizdas, jei sakytume, jog VDR visuomenės realybė iki pat jos pagrindinių kasdieninio gyvenimo struktūrų bei estetinių išraiškos formų buvo *proletarizuota*. Wolfgangas Engleris, iš Rytų kilęs sociologas, analizuodamas Rytų Vokietijos visuomenę, apie VDR kalba kaip apie „darbininkišką visuomenę“ (1999, 84). SED partija ir su ja susijusios visuomeninės institucijos darė viską, kad ne tik ideologinėje plotmėje, tačiau net ir vartojamosios produkcijos lygmeniu būtų užkirstas kelias pliuralizmo tendencijoms. Buvo politiškai siekiama, kad „darbininkų klasės svarbiausias vaidmuo“ būtų transformuojamas į pačią žmonių kasdienybę.

Nors profesinė veikla sudaro abiejų Vokietijos valstybių centrinę vyriškumo konstrukcijos kategoriją, tačiau būtent čia įžvelgiami ir esminiai skirtumai (Salzwedel ir Scholz, 2000): viena vertus, profesinė orientacija VDR laikais buvo stipriai paveikta siekio priklausyti „darbininkų klasei“, nors, beje, „klasės“ sąvoka teoriškai buvo tiek išplėsta, jog dauguma profesinių grupių buvo priskiriamos darbininkų kategorijai. Tačiau VDR visuomenėje būti darbininku reiškė priklausyti valdančiajai klasei, o VFR visuomenėje „darbininko“ statusas buvo vertinamas palyginti žemai.

Kita vertus, VDR laikais profesinė veikla buvo daug mažiau individualizuota nei VFR ir labiau orientuota į kolektyvo laimėjimus nei į asmeninę sėkmę ir karjerą. Tai išryškėja per tuos kontekstus ir kategorijas, kuriais buvo apibūdinama teisinga, pavyzdinė darbinė laikysena. VDR laikais „darbo didvyris“ buvo garbės titulas, kuris 90 procentų atvejų buvo suteikiamas vyrams. Kapitalistiniu atitikmeniu galėtume laikyti aštuntajame dešimtmetyje Vakaruose atsiradusią sąvoką „workaholic“.

Nors ši sąvoka pirmiausia signalizuoja išnaudojimą ir savęs paties žlugdymą, tačiau kartu tai reiškia neformalų „garbės titulą“, su kuriuo politikai ir vadybininkai mėgsta būti asocijuojami viešumoje. Abiem atvejais reiškia, jog nesaugant savęs, neatsižvelgiant į save, galima pasiekti ypatingų laimėjimų – tačiau su skirtingais akcentais: nuo kolektyvo ir socialinės priklausomybės („darbo didvyrio“ atveju) iki individualumo ir daugiareikšmiškumo („workaholic“ atveju).

Vyriškasis *habitus* kartu su „darbo didvyrio“ stereotipu (kuris, beje, susiformavo daug anksčiau klasikinėje industrijoje, kur darbas reikalavo fizinio pajėgumo, disciplinos ir ištvermės) dominavo ne tik oficialios valstybinės doktrinos lygmeniu. Kultūrinė SED hegemonija apėmė daug daugiau nei tik profesiją ir darbą. Jos poveikį sustiprino ir tai, kad VDR egzistavo vadinamasis daugumos skonis (Engler), kuris dėl visokių istorinių veiksnių (ypač dėl to, kad VDR teritoriją dar iki Berlyno sienos pastatymo paliko didelis intelektualų skaičius) buvo suformuotas būtent proletarinės tradicijos ir tuo labai atitiko estetinius politinio vadovavimo standartus (primenančius smulkiųjų miesčionių kultūrą).

Ši proletariškai miesčioniška tradicija ypač išryškėja ją priešpriešinant VFR visuomenei, kurios hegemoninė kultūra daug stipriau nukreipta naujojo verslo ir kiekybiškai augančio modernaus viduriniojo sluoksnio linkme. Šį kontrastą galima susieti su kriterijais, kuriuos, anot Bourdieu (1982), charakterizuoja skirtingos *habitus* formos: estetiškas skonis, rengimosi ir maitinimosi įpročiai, bendravimo formos ir laisvalaikio užsiėmimai. Deja, iki šiol Vokietijoje nėra atliktas toks tyrimas, kurį būtų galima palyginti su Bourdieu septintajame dešimtmetyje atlikta studija apie Prancūziją. Todėl aš galiu tik ganėtinai nesistemiškai įvardyti kelis aspektus, kurie, kontrastuodami su VFR visuomene, atveria gyventojų daugumos *habitus* proletarinį atspalvį.

VFR visuomenė po karo, ypač pradėdama septintuoju dešimtmėčiu, vis stipriau buvo veikiamą viduriniojo sluoksnio kultūros, kai ne tik intelektualus darbas buvo vertinamas aukščiau už fizinį, tačiau vyravo ir vadinamasis *noro išsiskirti mentalitetas*. Jis pasireiškė naujomis estetinėmis meno formomis, rengimosi stiliumi, architektūra ir vartojamųjų prekių išvaizda („Design“) bei rafinuotesnio ir mažesnio kaloringumo maisto vartojimo įpročiais, taip pat naujos mados kūrimu.

VDR visuomenėje priešingai – buvo ne tik gerbiamas fizinis darbas, tačiau ir vyravo su tuo susijusi maitinimosi ir gėrimo kultūra, kuriai būdingas kaloringas, sotus maistas ir atitinkamas elgesys su alkoholiu. Kasdienybės kultūra nuo karo pabaigos iki pat sistemos žlugimo buvo daug stipriau lemiama nepritekliaus situacijos, išgyvenimo improvizacijos bei kovos už egzistenciją nei madų ar modernizmo. Sekdami Bourdieu ir lygindami abi Vokietijos valstybes, susiduriame su fundamentalia gyvenimo stilių prieštara, kuri pasireiškia kaip „opozicija tarp pertekliaus ir egzistencinės būtinybės skonių“ (1982, 298): viena vertus, skonis, kuris orientuojasi į būtinybę, į nepriteklių ir į „paprastų žmonių realybės supratimą“ (1982, 322), kur tenka prisitaikyti, apriboti save, siekti normalumo; kita vertus – pertekliaus ir liukso gyvenimo stilius, kuris orientuojasi būtent į tai, kas nebūtina, ir siekia ypatingumo, išskirtinumo ir atsiribojimo.

Beje, VDR laikais irgi egzistavo socialinė diferenciacija ir tam tikros socialinės grupės bandė sąmoningai atsiriboti nuo vyraujančiojo *habitus*. Tačiau kitaip nei VFR, tai buvo gana mažos visuomenės grupės, kurios dėl SED oficialiai atstovaujamos „darbininkų klasės“ hegemonijos užėmė tik visuomenės pakraščių poziciją ir buvo oficialių institucijų viešai daugiau ar mažiau kritikuojamos. Ypač tai lietė „kultūros veikėjų“ sluoksnį, bažnytinius sluoksnius bei dar nuo prieškarinio laikų likusią nedidelę dalį aukštuomenės. Iš esmės dėl to VDR visuomenė socialinių sluoksnių prasme, lyginant su VFR, buvo daug mažiau pliuralizuota, egzistavo mažiau alternatyvų, susijusių su profesinėmis perspektyvomis, buitinio gyvenimo formomis, kaip ir su plataus vartojimo prekėmis. Visuose konsumavimo lygmenyse bei estetiniuose standartuose galiausiai dominavo „daugumos skonis“, kurį Wolfgangas Engleris charakterizuoja kaip „ilgos plebėjiškos ir žemutinio sluoksnio tradicijos paveldą“ (1999, 69). Čia susipynė miesčioniškoji ir proletariškoji tradicijos, kaip, pavyzdžiui, kolektyvinės sodininkystės ar darbininkų judėjimo vadinamoji laisvo kūno kultūra (FKK)³. Kadangi šis daugumos skonis ir formų samprata politinei valdžiai buvo artimesni nei įvairūs modernizmo judėjimai mene ar architektūroje, tad nereikėjo per daug pastangų „darbininkiškos kultūros“ hegemonijai įsigalėti, išskyrus

tik nedaugelį sričių, kurias teko reguliuoti SED vadovaujamos institucijoms (pvz., kovojant prieš iš Vakarų prasiskverbiančią roko ar popmuziką).

Bourdieu terminologijoje tai atitiktų „laukų dinamiką“ ir *habitus* funkcionavimo būdą. Kitaip tariant, šie gyvenimo stilių ir skonio skirtumai turi įtakos lyčių išraiškos formoms ir suvokimo būdams. Nuomonių apklausose šie skirtumai, žinoma, neišryškėja, lygiai kaip ir mūsų interviu dalyviams sunkiai sekėsi tai apibūdinti. Vienas iš jų tai bandė įvardinti sąvoka „prollhaft“ (prasčiokiška).

Remiantis Connellu galbūt labiausiai tiktų kalbėti apie *proletarinę miesčionišką akcentą* VDR laikų *hegemoninio vyriškumo* modelyje. VDR ne tik oficialiai save vadino „žemdirbių ir darbininkų valstybe“, tačiau iki pat banaliausių kasdieninio gyvenimo formų buvo veikiama tam tikro *habitus*. Jis, anot Bourdieu (Bourdieu tai įvardija kalbėdamas apie Prancūzijos žemdirbius ir darbininkus), pasižymi „aukštu fizinės jėgos kaip vyriškumo pamato vertinimu ir pagarba viskam, kas tarnauja tokio vyriškumo kūrimui ir palaikymui“ (1982, 600).

Kaip parodo Stuessel (2002), šis į fizinę jėgą orientuotas proletarinis vyriškumo modelis jau nuo pat pirmųjų VDR egzistavimo metų apėmė ir „planuotojus bei vadovus“, kaip techniškai ir intelektualiai labiau kvalifikuotus darbininkus ar inžinierius. Tačiau net ir šiuo atveju vyriškumo modelis lieka ištikimas proletarinio modelio tradicijai ir, apimdamas techninio bei administracinio vadovavimo postus, dar labiau užsitikrina savo hegemoniją.

Hegemoninis vyriškumas lyčių prieštaros ir lygybės kontekste

Viename mūsų interviu įvardijamas VDR teritorijoje egzistavęs „užtušutas neutralumas“ tarp lyčių. Mano supratimu, tai taiklus pastebėjimas, jog VDR visuomenėje prieštaravimai tarp lyčių ir konfliktai lyg pradingdavo valstybės nuolat prisiekinišamo bendruomeniško ir antagonizmo Vakarų Vokietijos kapitalizmui kontekste. Tai vienas iš VDR visuomenės ypatumų, jog „egalitarumo principas“ (Engler) apėmė ir lyčių santykį, tačiau aukščiausius valdymo organus sudarė beveik vien vyrai. Šiame visuomenės lygmenyje buvo „skelbiama“ vyrų ir moterų draugystė, kuri vakariečiui atrodė be jokios erotinės įtampos ir nepasižymėjo jokia savarankišku vyrišku profiliu. Valstybinės valdžios ir ideologijos lygmenyje erotinis elementas greičiausiai pasireiškė perkeltine prasme – tarp moters ir valstybės. Socializmas ir valstybė taip savaime suprantamai buvo identifikuojami su vyrais, kad jų vaidmeniui nereikėjo kokio nors ypatingo išaukštinimo⁴. Tuo tarpu moteris turėjo tam tikrą savarankiškumą oficialioje VDR realybėje. Ji buvo atskirai ir ypatingai minima kaip moteris šalia valstybės pečių, kaip moteris partijoje ar profsąjungoje. Ne vien implicitiškai, tačiau ir viešai jai buvo priskiriamas savitas vaidmuo, kuris išryškėdavo ne tik kovo 8-ąją raudonais gvazdikais ir kalbomis, tačiau ir visoje valstybės ideologijoje šis vaidmuo nuolat buvo prezentatyvus.

Anot Englerio, „užtušutas neutralumas“ tarp lyčių egzistavo ne tik partijos ir valstybę valdžiusios ideologijos lygiu, bet ir tarp piliečių. Tik, aišku, „atvirkštinių išraiškų prasme“, nes tie vyrai, kurie nebuvo tiesiogiai įsitraukę į socialinę ir politinę valdžią, anot Englerio, turėjo mažai galimybių padedami asmeninės sėkmės ar karjeros profiliuoti savo „vyriškumą“. Šis valdžios neturėjimas buvo kompensuojamas privačiame ir kasdieniniame gyvenime, kur jie, laisvi nuo „socialinių lūkesčių jų vaidmeniui“ turėjo „aprūpintųjų ir saugojamųjų“ vaidmenį (1999, 221). Apskritai Englerio analizė atskleidžia stiprų lyčių suartėjimą arba tradicinių lyčių stereotipų išnykimą: „Senoji lyčių vertybių tvarka... (VDR visuomenėje, aut. pastaba) buvo stipriai pakitusi. Stiprumas, orientacija į pasaulį ir nuotykiškas, o kita vertus, – silpnumas, apsaugos poreikis ir orientacija į namus nebesisėjo taip paprastai su „vyrų“ ir „moterimi“. Dažnai kaip tik moterys skverbėsi į pasaulį, ieškojo nuotykių ir aplinkos pakeitimo, tuo tarpu vyrai rūpinosi namais, norėjo turėti savo ramybę ir savo tvarką“ (1999, 220). Nors VDR vyrų darbas namų ūkyje vis dėlto kelia abejonę. Mano asmeniniu pastebėjimu, klasikinės namų užduotys, tokios kaip virimas, valymas, pirkimas ir vaikų priežiūra (išskyrus tą laiką, kai vaikai būdavo darželyje) ir rytų vokiečių šeimose atitekdavo moterims, kurios, žvelgdamos į praėjusius

laikus, skundžiasi didele jas slėgusia našta. O vyrai savo pareigas namuose apribodavo remontavimu, statybomis ar kitokiais ūkiniais darbais.

Neatsitiktinai beveik visuose mūsų interviu minimas „išoriškumo“ aspektas, kuriuo išreiškiamas atsiribojimas nuo vakarų vokiečiams būdingo vyriškumo arba kai kalbama apie pakitusias vyriškumo formas po Vokietijos susijungimo. Žiūrint iš rytų vokiečių perspektyvos, vakarų vokiečių vyrai labai ryškiai save apibrėžia per karjerą ir profesinę sėkmę ir iš pirmo žvilgsnio nustebina jų statusą demonstruojančiais simboliais bei tuo, kokią vertę jie suteikia savo išorei. Taip pasireiškia VDR laikais neegzistavusios socialinės diferenciacijos galimybės konsumavimo ar karjeros atžvilgiu. VDR visuomenėje buvo stipriai ribojamas ekonomiškai vertingos nuosavybės turėjimas, nebuvo rinkos, atlyginimai buvo niveliuoti, dėl to beveik nebuvo galimybių socialinei diferenciacijai per statusą parodančius simbolius ar profesinę sėkmę. Englerio manymu, tokioje situacijoje buvo tik viena įmanoma perspektyva – „sielos išganymas per artimąjį... t. y. tiesioginis žmogaus bendravimas su žmogumi“. „Tokia socialinė padėtis padrašindavo (rytų vokiečius, aut. pastaba) ankstyvai partnerystei“, orientacijai į privačią sritį, į partnerystę ir šeimą. Šis faktas tvirtai empiriškai pagrįstas. Taip pat empiriškai įrodytas, lyginant su Vakarų Vokietija, aukštas skyrybų skaičius. „Taip kaip nerūpestingai ir greitai rytų vokiečiai tuokėsi, taip pat greitai jie atsirasdavo ir prieš skyrybų teisėją, dažniausiai moterų iniciatyva“ (Engler, 1999, 257). Moterų didelis polinkis į skyrybas signalizuoja socialinę moterų nepriklausomybę ir vyrų polinkio užsisklęsti privačioje srityje tendenciją. Tačiau tai taip pat reiškia, kad į meilę ir partnerystę buvo žiūrima „per daug nerūpestingai“ (258).

Kai susijungus Vokietijai vakarų ir rytų vyrai pradėjo konkuruoti dėl moterų, gimė visiško rytų ir vakarų santuokų neatitikimo fenomenas. 99,2 proc. šių santuokų buvo tarp Rytų Vokietijos moterų ir Vakarų Vokietijos vyrų ir tik 0,8 proc. vakarų moterų tuokėsi su rytų vyrais (Rohnstock, 1995, 146). Tikriausiai nesuklysimė tai laikydami pereinamojo laikotarpio fenomenu. Jis susijęs ir su tuo, kad po susijungimo didelis skaičius gana aukšto statuso vyrų atkeliavo į Rytus ir labai mažai moterų ir palyginti daug mažiau rytų vyrų persikėlė į Vakarus. Tačiau vis tiek šie skaičiai byloja apie Rytuose išsiplėtusią vakarietiškos kultūros hegemoniją. Su ja kartu atkeliavo ir kitoks „vyriškumo“ supratimas, kurio kontekste Rytų Vokietijos vyrai buvo nepajėgūs konkuruoti su vakariečiais. Išorinį įspūdį gerai apibendrina Katrin Rohnstock pasakymas: „Vakarų moterims rytų vyrai atrodė neatraktivūs, jokie spindėjimo, pilki, dar blogiau apsirengę nei vakarų vyrai. Jie neturi jokio vyro įvaizdžio, jie – nei žuvis, nei mėsa“ (1995, 148).

Sekant Bourdieu (1982, 330 ir toliau), proletarine ar miesčioniškąja socialine patirtimi paremtas VDR laikų vyriškasis *habitus* buvo greičiau nukreiptas į nepastebimumą ir santūrumą, o hegemoninis vyriškumas, į kurį orientuojasi Vakarų Vokietijos vyrai, atvirkesnis – nukreiptas į dominavimą, konkurenciją ir užkariavimą. Tai patvirtina ir Rohnstock reziumuodama: „Rytų vyrai nelaiko savęs „užkariautojais“, jie „nekabina“, jie susipažįsta – o tam reikia laiko ir kantrybės, nes šiuo atveju svarbūs pustoniai“ (1995, 148). Jos užsiminimas apie „pustonių“ gali būti viena iš priežasčių, kodėl daug Vakarų ir Rytų Vokietijos santuokų buvo trumpalaikės. Tad būtų didelė klaida manyti, jog vakarų vokiečių vyriškasis *habitus* yra labiau tinkamas partnerystei ar bendram gyvenimui kurti.

Hegemoninis vakarų vokiečių vyriškumo įvaizdžio įsigalėjimas

Konstatavome, jog Rytų ir Vakarų Vokietijoje egzistavo skirtingos hegemoninio vyriškumo sampratos. Tačiau tai buvo tik iki Berlyno sienos griuvimo. Susijungus Vokietijai, tarpusavyje nelygioje kovoje rungiasi skirtingos vyriškumo (taip pat ir moteriškumo) sampratos bei išraiškos formos. Šios kovos pasekmė – iš VDR laikų atėjęs vyriškumo modelis vis labiau marginalizuojamas. Tai lemia ne tik tai, kad buvusios VDR teritorijoje visose srityse – vartojimo, architektūros, politikos, meno – įsigali vakarietiškas skonis ir atitinkamos elgsenos formos bei standartai, tačiau ir tai, kad politikos, ekonomikos, kultūros ir mokslo sričių vadovaujančius postus užima arba vyrai iš Vakarų, arba tokie

vyrai, kurie yra prisitaikę prie vakarietiškojo vyriškumo modelio. Vertinant šiandieninę situaciją, tenka pripažinti, jog noras, kad abi buvusios Vokietijos „suaugtų“ į vieną visuomenę, bent jau vyriškumo modelių prasme nepasitvirtina. Tenka pripažinti, jog abiejose Vokietijos valstybėse *buvo* skirtingi vyriškumo modeliai, tačiau po Vokietijos susijungimo jie pateko į nelygiavertę konkurencinę kovą. Minėta kova greičiausiai jau yra baigta, iš esmės Vokietijoje dabartiniu metu sutinkamas *tik vienas* hegemoninio vyriškumo modelis, kuris, anot Connello, yra orientuotas į vakarietišką modernaus viduriniojo sluoksnio vyro įvaizdį. O Rytų Vokietijos proletariškasis-miesčioniškasis vyriškumo modelis vis labiau išstumiamas ir atstovaujamas tik neprivilegiuotuose, menkas ateities perspektyvas turinčiuose visuomenės sluoksniuose.

Hegemoninio vyriškumo pokytis, Europos Sąjungos plėtra į Rytus ir Lietuvą

Vokietijų integracijos proceso ypatumus galima tik labai ribotai taikyti daugianacionaliniam Rytų–Vakarų suartėjimo ir Europos Sąjungos plėtros kontekste. Pirmiausia dėl to, kad vokietijų integracijos procesas remiasi daug platesne panašumų baze (bendra kalba ir tradicija), be to, tai daug gilnis integracijos procesas, nes viena iš dalyvavusių valstybių prarado savo suverenitetą. Trečia, net ir „šaltojo karo“ metu tarp tarpusavyje susijungusių sąjungininkų išliko aiškūs kultūriniai skirtumai. Todėl reiktų atskirai analizuoti kiekvienos į Europos Sąjungą stojančios valstybės nacionalinius ypatumus ir kultūrinę hegemoninio lyčių modelio tradiciją.

Lyginant šiuo aspektu buvusiąją VDR ir Tarybų Sąjungą, ypač Rusiją, įdomu tai, kad vėlyvajame tarybiname diskurse vyko debatai apie lyčių vaidmenis ir ypač apie „dirbančių motinų“ pranašumą prieš vyrus (Zdravomyslova, 1999). Tokios diskusijos VDR visuomenėje nebuvo. Galima manyti, jog tokios diskusijos priežastis galėjo būti rusiškoje tradicijoje labai paplitęs, išskirtinis *motinos* vaidmuo (biologiškai nulemtas) šeimoje ir visuomenėje. Kita priežastis – kontrastinė Rusijos ir Vokietijos padėtis po Antrojo pasaulinio karo: TSRS „didžiojo Tėvynės karo didvyriai“ visuomet buvo nacionalinė tema, o jų vyriškumas ir kovingumas – nacionalinių diskursų objektas ir rūpestis. Tuo tarpu VDR, kaip, beje, ilgą laiką ir VFR, t. y. karą pralaimėjusioje tautoje, vyriškumas apskritai nebuvo viešųjų debatų tema.

Šiandieninė Lietuvos situacija, kaip ir jos istorija, man per mažai žinomos, kad galėčiau pateikti pagrįstus vertinimus. Tačiau remdamasis savo stebėjimais ir diskusijomis su studentais paskaitų metu, vis dėlto ryžčiausi formuluoti keletą hipotezių apie galimų konfliktų zonas, susijusias su hegemoninio vyriškumo kaita Lietuvoje.

Viena konfliktinė zona susijusi su miesto ir kaimo santykiu. Didmiesčių (pvz., Vilniaus) aplinkoje vyraujantis vyriškumas jau beveik nesiskiria nuo vakarietiškojo tipo, o kaimiškoje aplinkoje vis dar plačiai paplitę tradiciniai vyriškumo modeliai, kurie tolesnio integracijos proceso metu greičiausiai bus stipriai socialiai marginalizuojami. Lauktina pasekmė, kad šiuose sluoksniuose vyriškumas praras savo reikšmę, o tai ypač iš jaunų vyrų atimtų jų ateities perspektyvas ir provokuotų ypač dominuojantį antimoterišką vyriškumą. Panašūs procesai stebimi ir kai kuriuose Rytų Vokietijos kaimiškuose regionuose, kur ekstremaliai nacionalistinių bei smurtaujančių organizacijų įtaka labai stiprėja tarp jaunų vaikinių.

Panaši konfliktinė zona gali atsirasti tarp skirtingų tautinių mažumų. Susidaro įspūdis, kad ypač jauni vyrai jaučia, jog jų aplinkoje vyraujantis ir jiems įprastas vyriškumas visuomenėje nebebus pripažįstamas ir nebeteri ateities.

Taigi aš manau, jog ypač jauni tam tikrų socialinių sluoksnių vyrai atsideria pavojuje, kad dėl ES integracijos jų vyriškumas bus nuvertinamas ir marginalizuojamas lyginant su moderniuoju hegemoniniu vyriškumu.

Viena iš priežasčių, manau, yra tai, kad vyriškumas daug labiau susijęs su socialiniu statusu nei moteriškumas. Todėl, atsiradus socialinio statuso praradimo pavojui, vyrų identitetas ir vyriškasis atraktyvumas tampa daug labiau pažeidžiamas. „Atraktyvus moteriškumas“ moterų savivokoje, kaip, beje, ir bendrame visuomenės stereotipe, daug mažiau susijęs su įtakinga socialine pozicija. Nereikėtų pamiršti ir nuolat veikiančios patriarchalinės lyčių santykio logikos. Ši logika leidžia, kad moteris ištekėtų už aukštesnio socialinio statuso vyro, tuo tarpu kai vyro vedybos su aukštesnio statuso moterimi nelegitimuojamos, dažniausias to rezultatas — abu „nulipa“ laipteliu žemiau.

Beveik visose Europos šalyse matyti, jog jaunos moterys apskritai daug lanksčiau žiūri į šiandieninių pokyčių situaciją, pavyzdžiui, daug intensyviau naudojami naujomis išsilavinimo galimybėmis nei vyrai, dėl to joms lengviau ištrūkti iš socialiai nuskriaustų sluoksnių. Dėl galimų priežasčių dar ginčijamasi, tačiau neginčijamas yra pats reiškinys, kuris, mano pirminiu pastebėjimu, būdingas ir Lietuvai.

Tai tik preliminarios hipotezės, joms trūksta empirinio pagrindimo. Tačiau kaip tik todėl ir būtų svarbu šiuos ir galbūt kitus klausimus, susijusius su lietuvių vyrų situacija ES plėtros kontekste, tyrinėti tikslių apklausų būdu.

Literatūra

1. **Bourdieu P.** *Entwurf einer Theorie der Praxis auf der ethnologischen Grundlage der kabyllischen Gesellschaft.* Frankfurt/M, 1976.
2. **Bourdieu P.** *Die feinen Unterschiede. Kritik der gesellschaftlichen Urteilskraft.* Frankfurt/M, 1982.
3. **Bourdieu P.** *Sozialer Sinn. Kritik der theoretischen Vernunft,* Frankfurt/M, 1987.
4. **Bourdieu P.** *Masculin Domination.* Stanford: University Press, 2001.
5. **Brandes H.** *Der männliche Habitus. Band I: Männer unter sich.* Männergruppen und männliche Identität, Opladen, 2001.
6. **Brandes H.** *Der männliche Habitus. Bd. II. Männerforschung und Männerpolitik,* Opladen, 2002.
7. **Connell R.** „The Big Picture“: *Formen der Männlichkeit in der neueren Weltgeschichte.* In: *Widersprüche*, H. 56/57, 1995, S. 23–45.
8. **Connell R.** *Männer in der Welt: Männlichkeiten und Globalisierung.* In: *Widersprüche*, H. 67, 1998, S. 91–105
9. **Connell R.** *Der gemachte Mann. Konstruktion und Krise von Männlichkeiten,* Opladen, 1999.
10. **Connell R.** *The Men and the Boys.* Cambridge: Polity Press, 2000.
11. **Connell R.** *Gender.* Cambridge: Polity Press, 2002.
12. **Engler W.** *Die Ostdeutschen. Kunde von einem verlorenen Land.* Berlin, 1999.
13. **Meuser M.** *Geschlecht und Männlichkeit. Soziologische Theorie und kulturelle Deutungsmuster.* Opladen, 1998.
14. **Ripp Ch.** *Die „sozialistische Soldatenpersönlichkeit“. Die soziale Konstruktion des preußischen Wehrpflichtigen in der DDR.* In: *Potsdamer Studien zur Frauen- und Geschlechterforschung* (4), H.1-2, 2000, S. 82–97
15. **Rohnstock K.** (Hrsg.) *Stiefbrüder. Was Ostmänner und Westmänner voneinander denken.* Berlin, 1995.
16. **Salzwedel M., Scholz S.** „Diese Aufgabe ist nun mal das Wichtigste, was ich machen: der Beruf“. *Die Bedeutung von Berufsarbeit für die Männlichkeitskonstruktion ostdeutscher Männer.* In: *Potsdamer Studien zur Frauen- und Geschlechterforschung* (4), H. 1-2, 2000, S. 22–50

17. **Scholz S.** Männlichkeit(en) erforschen. Eine Einführung in das Lehrforschungsprojekt. In: Potsdamer Studien zur Frauen- und Geschlechterforschung (4), H. 1-2, 2000, S. 6–16.
18. **Scholz S.** „Sozialistische Soldatenpersönlichkeiten“ und „Helden der Arbeit“: *Hegemoniale Männlichkeiten in der DDR?* 1. Tagung AIM-Gender, 2001.
19. **Stüssel K.** *Vom Ende des „starken Mannes“ und vom Anfang der DDR. Nationalstaat und gender in Film und Literatur.* 2. Tagung AIM-Gender (Manuskript), 2002.
20. **Zdravomyslova E.** *Die Konstruktion der „arbeitenden Mutter“ und die Krise der Männlichkeit.* In: Feministische Studien (17), Nr. 1, 1999, S. 23–34.
21. **Zulehner P., Rainer V.** *Männer im Aufbruch. Wie Deutschlands Männer sich selbst und wie Frauen sie sehen.* Ein Forschungsbericht. ●stfildern, 1998.

Autorius:

Holger Brandes, dr. PhD, Drezdeno aukštosios socialinio darbo mokyklos psichologijos profesorius
 Postbox 200 143
 D-01191 Dresden
 Email: holger.brandes@ehs-dresden.de

Iš vokiečių kalbos vertė **Birutė Švedaitė** (Vilniaus universitetas, Socialinio darbo katedra).

Nuorodos

- ¹ Iš viso buvo padaryta 12 interviu. Kiekvienas iš jų maždaug 1,5–2 val. trukmės. Duomenys įvertinti į temą orientuotos analizės būdu.
- ² „Prollhaft“ yra slengo žodis. Jis nusako žemiausiojo socialinio sluoksnio žmonių elgesį. Su tuo asocijuojamas grubumas, per daug elementarus mąstymas, keiksmazodžiai, spjaudymasis, etc. (vert. pastaba).
- ³ FKK Feikoeper-Kultur. VDR laikais buvo įprasti nuogalių paplūdimiai, viešosiose pirtyse dažniausiai buvo maudomasi be maudymosi kostiumų (vert. pastaba).
- ⁴ Nors Potsdamo studija (Scholz, 2000, Ripp, 2000) atkreipia dėmesį į tai, jog VDR visuomenėje militaristiniai vyriškumo idealai dar iš prūsiškosios tradicijos buvo reikšmingi ir „socialistinė kareivio asmenybė“ buvo svarbus valstybinės ideologijos elementas (Ripp, 2000), tačiau patys autoriai, remdamiesi interviu analize, prieina prie išvados, jog dėl žemo savos armijos ir karinės tarnybos vertinimo „politinės valdžios siekiama „socialistinio kareivio asmenybės“ socializacija (beveik) neturėjo rezonanso“ (Ripp, 2000, 95) ir todėl šis militaristinis vyriškumo idealas buvo „labai ribotai hegemoninis“ (Scholz, 2001).